

**СУБ'ЄКТИ ТА МЕХАНІЗМ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО
ВПЛИВУ НА ДЕМОГРАФІЧНІ ПРОЦЕСИ****Yakovenko Roman Valeriyovich****A post-graduate student of Shevchenko Kyiv National University****Annotation**

The article opens mechanisms of socio-economic influence on the demographic phenomena, processes and tendencies. The considered subjects are classified on a different levels, on a level of their influence: on macro and micro levels and, depending on the character of influence, direct and indirect action and so on. The further researches in this area enable possibility to construct a system of socio-economic levers of influence on demographic processes. The practical significance of the given material will consist an opportunity of improvement of a demographic situation in Ukraine.

Анотація

Стаття розкриває механізми соціально-економічного впливу на демографічні явища, процеси та тенденції. Зазначені суб'єкти класифікуються за декількома рівнями, в залежності від рівня впливу: макро- та мікрорівня, в залежності від характеру впливу: прямої та непрямой дії тощо. Подальші дослідження в цій площині дадуть можливість побудувати систему соціально-економічних важелів впливу на демографічні процеси. Практичне значення поданого матеріалу полягає в можливості поліпшення демографічної ситуації в Україні.

Роль людини як головного об'єкта та суб'єкта економічних відносин та кінцевої мети суспільної діяльності в розрізі задоволення її потреб, економічна наука визначила доволі давно. Трансформаційні явища в сучасних міжнародних глобалізованих процесах, що спрямовані на остаточний перехід до інформаційної форми світового господарювання, на жаль, поки що залишають осторонь Україну, не лише через недостатній рівень розвитку її продуктивних сил, і в першу трудових ресурсів, а через їхню обмеженість і дедалі більше скорочення популяції країни. Недостатність кількості біологічних носіїв інформації, генераторів ідей і робочої сили пріоритетного та обслуговуючого значення є першочерговим фактором гальмування розвитку повноцінної

ринкової економіки, як проміжного етапу на шляху переходу до постіндустріальної економіки.

Метою написання цієї статті є визначення суб'єктів соціально-економічного впливу на демографічні процеси, тобто елементів внутрішнього та зовнішнього середовища, що спроможні здійснювати вплив на певні демографічні події, явища та тенденції, а також моделювання механізму такого впливу. За межами нашого дослідження залишаються визначення демографічних об'єктів соціально-економічного впливу і їхньої економічної ролі, та дослідження конкретних важелів. Теоретичне значення проведеного дослідження полягає в створенні методологічної бази для подальшого комплексного наукового пошуку механізму системного впливу на демографічні процеси. Практичне значення підготовленої статті полягає в можливості використання результатів проведеного дослідження в процесі державного впливу на демографічні події, реалізації демографічної політики на мікрорівні підприємства та сім'ї.

Не зважаючи на те, що досліджень та публікацій в суто зазначеному напрямку немає, існує низка систематизацій, що можуть бути використані в процесі цього дослідження. Питання управління регіональним розвитком за допомогою державних директивних та індикативних методів розглядалися в навчальних посібниках та підручниках Михасюка І.Р., Мельник А.Ф., Крупка М.І., Залози З.М. [10], Запоточного І.В., Захарченка В.І. [5].

Дослідження сучасних демографічних процесів у контексті їх зв'язку зі станом економіки та рівнем життя здійснюють такі науковці як Мандибура В. [7-9], Лібанова Е. [6], Пирожков С. [13], Піскунов В. [14-15, 18], Стешенко В. [14, 18-19], Волков А. [1].

І. Прибиткова визначила, що взаємодія соціально-економічної й демографічної систем здійснюється через демографічну поведінку, яка забезпечує прямий і зворотній зв'язок між ними. “Концепція, що пояснює тенденції розвитку населення, ґрунтується на тріаді “соціально-економічні умови – демографічна поведінка – інтенсивність демографічних процесів”” [17, с. 4]. Таким чином, шляхом реалізації політики поліпшення соціально-економічних умов життя та реалізації важелів соціально-економічного впливу на інші умови життя населення можна здійснювати ефективний вплив на поліпшення загального демографічного стану.

Досліджуючи поставлене завдання в межах країни на рівні економічної теорії в першу чергу визначимо суб'єкти в залежності від рівня їхнього впливу: 1) макрооб'єкти; 2) суб'єкти мікроекономічного впливу (СМВ); 3) суб'єкти дії на різних рівнях (СДРР). Необхідно зазначити, що макросуб'єкти здійснюють вплив

не лише на агреговані економічні показники, а й на їх окремі складові. В той же час, СМВ змінюють стан кожного окремого суб'єкта мікроекономіки, не завжди суттєво змінюючи загальне положення на макrorівні. Ситуація ускладнена тим, що у вигляді демографічної політики держави, необхідність впливу на демографічні об'єкти на макrorівні, суб'єктами державного впливу та наукового пошуку усвідомлена, хоча й недостатньо. Однак, рівень наукових досліджень та реалізації демографічної політики на мікрорівні є недостатнім.

До макросуб'єктів автор відносить законодавчі органи центральної влади і місцевого самоврядування, виконавчу владу та представницькі органи, митницю (контроль за міграційним рухом населення та контрабандою), фіскальні органи, Центральний банк і макроекономічний господарський механізм. Використання методів макроаналізу для розв'язання практичних завдань може бути успішним тільки при врахуванні регіонального рівня монополізації економіки. Важливо усвідомити і те, що складний багаторівневий і загальний характер монополізації можна подолати лише за допомогою багатопланової системи заходів і послідовної роботи, що базується на спеціальній програмі. Реалізувати її можна лише при активній ролі держави і муніципальних структур. Перемога над монополізмом дозволить позбавити споживного ґрунту мафіозні структури і спекуляцію [4, с. 37].

До СМВ можна віднести суб'єктів підприємництва, таких як власники та управлінці, сім'ї, політичні партії і громадські організації. При подальшій деталізації елементів підприємництва, їх можна класифікувати за сферами спеціалізації: інноваційної діяльності, кредитно-фінансові інституції, інвестори.

Хибна уява щодо можливості реалізації демографічної політики тільки на рівні держави чи регіону та відсутність наукових досліджень в галузі мікроекономічної демографічної політики, привносить до системи впливу на демографічні процеси принципово нове значення та дає нові можливості для ліквідації та приборкування економічної кризи.

Використовуючи загальну теорію народонаселення для досліджень на стику економічної та регіональної демографії, стає можливим розробка загальних принципів та напрямків регіональної демографічної політики, яка здійснюється органами державного управління в галузі соціального захисту незайнятого населення та населення зайнятого в державному секторі економіки, та має рекомендаційний і підконтрольний характер для приватного сектору зайнятості.

Реалізація мікроекономічної демографічної політики, на підставі якої здійснюється вплив на демографічні процеси на рівні окремого економічного суб'єкта (фірми, підприємства), дає змогу не тільки впровадити наслідки розробки державної соціально-економічної програми, а й підвищити продуктивність праці підприємства, створити сприятливіший психологічний виробничий клімат, поліпшити взаємовідносини в системі «керівник-підлеглий» та зменшити кількість конфліктних ситуацій.

1. ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ НАРОДОНАСЕЛЕННЯ	
2. ЕКОНОМІЧНА	РЕГІОНАЛЬНА
ДЕМОГРАФІЯ	
3. РЕГІОНАЛЬНА (НАЦІОНАЛЬНА) ДЕМОГРАФІЧНА ПОЛІТИКА	
4. МІКРОЕКОНОМІЧНА ДЕМОГРАФІЧНА ПОЛІТИКА	

Рис. 1. Поєднання теорії та політики в процесі визначення соціально-економічних пріоритетів

Зміст соціально-економічної політики в фірмах має певні відмінності по країнах, бо багато в чому визначається системою державного регулювання підприємницької діяльності та соціальним станом робітників, а також тією роллю, яку відіграють профспілки та різні організації, що займаються питаннями соціального забезпечення [3, с. 66].

До сфери СДРР належать профспілки (як конкретна профспілка на рівні окремого підприємства, так і об'єднання профспілок певної галузі на рівні держави чи регіону), ринковий механізм на рівні окремого товару (в першу чергу такого, попит на який є нееластичним) та на рівні агрегованих показників.

Також суб'єкти впливу на демографічні процеси можна поділити залежно від наступних детермінант. Перший поділ таких суб'єктів здійснюється на підконтрольні та непідконтрольні. До непідконтрольних належать 1) природні явища: стихійні лиха,

землетруси, повені, сонячна активність тощо; 2) зовнішньоекономічні суб'єкти, наслідком діяльності яких може бути ембарго чи економічної блокади; 3) об'єктивні економічні події та тенденції: світові валютно-фінансові кризи, погіршення кон'юнктури на світовому ринку, подорожчання енергоносіїв тощо; 3) інші суб'єкти, що спроможні здійснювати вплив на демографічні фактори та формувати демографічний клімат.

Підконтрольні суб'єкти підлягають поділу на суб'єкти соціально-економічного впливу та такі, що не належать до групи соціально-економічного впливу. До другої групи ми віднесемо суб'єкти, що можуть спричинити військово-політичні конфлікти, еволюційні зміни ландшафту, загальносвітове погіршення екологічного стану, коли менш промислово розвинуті країни починають сплачувати "витрати переливу", несприятливий соціально-психологічний клімат на рівні фірми. Суб'єкти соціально-економічного впливу діють шляхом поліпшення умов життя людини, сім'ї чи населення країни, здійснюючи прямий чи непрямий вплив на демографічні події.

До суб'єктів непрямого впливу можна віднести всі соціально-економічні суб'єкти, що сприяють формуванню сприятливого демографічного клімату з метою стимулювання народжуваності. До них ми відносимо: інноваційні підприємництва, органи місцевого самоврядування та державної влади, як суб'єкти реалізації фінансово-бюджетної політики, підвищення рівня зайнятості, створення і розповсюдження соціальної реклами і пропаганди здорового способу життя, створення сприятливого клімату для залучення іноземних інвестицій, вирівнювання рівня соціально-інфраструктурних послуг мешканців міст і селищ, створення умов для творчого та особистого розвитку людини, підвищення реального рівня життя в комплексі з контролем над споживчими цінами та вартістю комунальних послуг, дотримання вимог економічної безпеки держави, однією зі складових якої є демографічна безпека. Демографічна експансія пов'язана з міграцією населення, збільшенням кількості громадян іншої країни у середині держави та зі зменшенням питомої ваги місцевого населення в загальній кількості мешканців країни – це загроза економічній безпеці держави. Тому, що збільшує залежність економіки держави від наявності трудових ресурсів іншої країни [12, с. 6].

Розглянемо практичний приклад суб'єкту непрямого впливу на регіональному рівні із зазначенням цілей його діяльності. Український фонд соціальних інвестицій був створений Кабінетом Міністрів України 28 квітня 2000 року за фінансової підтримки Світового Банку з метою покращення умов життя бідних місцевих

громад і вразливих верств населення в Україні. Діяльність Фонду спрямована на:

- покращення якості соціальних і комунальних послуг для громад у селах і малих містах, зокрема: покращення умов отримання дошкільної та базової освіти, а також медичного обслуговування; покращення якості питної води; реабілітація каналізаційних і очисних споруд; реконструкція сільських доріг;

- надання інноваційних соціальних послуг для вразливих верств населення, зокрема, створення центрів денного обслуговування та реабілітації інвалідів, дітей вулиці та безпритульних дорослих, а також кризових центрів для молоді та жінок і дітей, які зазнали насильства; послуг для фостерних сімей [11, с. 39].

Метою діяльності суб'єктів прямого впливу в першу чергу є скорочення смертності і тривалості життя. До них відносимо суб'єкти законотворення та виконання законів, Міністерства екології, праці і соціальної політики, промислової політики, охорони здоров'я, профспілки підприємств та ради профспілок.

В залежності від форми власності та рівня повноважень зазначені суб'єкти можна поділити на державні, недержавні, та суб'єкти взаємодії влади і приватного сектору. В першу чергу йдеться про органи державної влади і місцевого самоврядування, податкову адміністрацію, митницю, Центральний банк тощо, а також підприємства, установи і організації що знаходяться (повністю або переважно) у державній власності. В свою чергу державні установи можна поділити на централізовані та децентралізовані. Структури централізованого управління повинні ліквідуватися або самоліквідуватися, якщо вони створили більш ефективно діючу структуру управління, спроможну здійснити функції управління за нових умов. Крім того, є ще одна особливість цього процесу: нові структури взагалі не можна створювати, якщо вони не можуть більш ефективно керувати за нових умов [2, с. 26].

До недержавних суб'єктів соціально-економічного впливу на демографічні процеси відносять підприємства, установи, організації недержавної форми власності, профспілки та громадські організації, сім'ю.

Спеціалізованими інституціями забезпечення партнерства, які існують у практиці українського місцевого самоврядування, можна вважати:

1. Різноманітні консультаційні та координаційні, постійні та тимчасові ради при міських головах та інших керівниках місцевого самоврядування.
2. Діючі фонди підтримки місцевого розвитку.

3. Різноманітні Асоціативні структури підприємств, ремісників тощо.
4. Аналітичні центри економічного і соціального розвитку (до них відносимо і Агенції Регіонального Розвитку України).
5. Спільні комісії.
6. Спільні робочі групи.
7. Ради партнерства тощо [11, с. 44].

В залежності від рівня усвідомлення мети соціально-економічної діяльності, суб'єкти можна поділити на фактори свідомого і несвідомого впливу. Так, підвищуючи заробітну плату працівникові приватного підприємства, його менеджер може не розглядати це підвищення як стимул до поповнення його сім'ї.

В залежності від розташування суб'єкта – можливим є поділ на внутрішні та зовнішні суб'єкти. При цьому діяльність Амбасади в іншій країні може мати більший демографічний ефект для держави, ніж діяльність іноземного підприємства, розташованого всередині цієї країни.

У відповідності до характеру впливу суб'єкти можна класифікувати за трьома групами: позитивного впливу, нейтрального та негативного. Суб'єкти позитивного впливу – це більшість державних макросуб'єктів, хоча й не завжди свідомого впливу, сім'ї, морально свідомі підприємства. Суб'єкти нейтрального впливу – це окремі елементи соціально-економічної системи, що не набули своєї організаційно-економічної та правової зрілості. Наприклад – суб'єкти відносин ринку цінних паперів, що сприяють перерозподілу власності через ринковий механізм та розширенню можливостей отримання доходів домогосподарствами. Суб'єкти негативного впливу, це здебільшого суб'єкти несвідомого впливу (підприємство, що забруднює навколишнє середовище) або непідконтрольні суб'єкти (природні негаразди). Але можливі варіанти свідомого та підконтрольного негативного впливу, такими суб'єктами можуть бути підприємства-конкуренти (методи саботажу), монополії (підвищення цін, нехтування нормативами якості продукції) або закордонні макросуб'єкти у випадку ведення економічної війни (здебільшого протекціоністські методи та методи необґрунтованої цінової дискримінації для різних партнерів).

Безумовно, названо не всі суб'єкти соціально-економічного впливу на демографічні процеси, але будь-який з тих, який не згадувався, може бути включений до однієї або декількох класифікацій за розробленими ознаками. Також, у загальному вигляді, визначено механізм соціально-економічного впливу на демографічні процеси із врахуванням специфіки його дії по певним суб'єктах.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Волков А.Г. Семья – объект демографии. – М.: Мысль, 1986. - 271 с.
2. Геєць В. Економіка України: моделі реформування, зміна структури та прогнози розвитку. – К.: Інститут державного управління і самоврядування при Кабінеті Міністрів України, 1993 р. – 120 с.
3. Гурьянов Ю.Г., Гурьянов Э.Ю., Гурьянов Г.Я. Этика предпринимательства: Учебное пособие. – Кировоград, Полиграфическо-издательский центр ООО «Имэкс ЛТД», 2002. – 346 с.
4. Дзюбик С., Ривак О. Механізм регулювання ринкової економіки. – К.: Інститут державного управління і самоврядування при Кабінеті Міністрів України, 1993 р. - 66 с.
5. Запоточний І.В., Захарченко В.І. Державне регулювання регіональної економіки. – Харків – Львів – Одеса: ТОВ «Одісей», 2003 р. – 592 с.
6. Лібанова Е. Соціально-економічна політика держави та її вплив на зміну соціальної структури суспільства // Україна: аспекти праці. – 1999. - №8. – С. 18-28.
7. Мандибура В. Особливості процесів маргіналізації в Україні // Україна: аспекти праці. – 1998. № 6. С. 27-33.
8. Мандибура В.О. Падіння рівня життя як чинник демографічної кризи в Україні // Наукові записки. Київський Національний університет ім. Т. Шевченка. Том 4. – К.: КПВД “Педагогіка”, 2004. С. 92-103.
9. Мандибура В.О. Рівень життя населення України та проблеми реформування механізмів його регулювання. – К.: Парламентське вид-во, 1998. – 256 с.
10. Михасюк І., Мельник А., Крупка М., Залога З. Державне регулювання економіки. Підручник. – К.: Атіка, Ельга-Н, 2000. – 592 с.
11. Партнерство публічної влади, громадськості та приватного сектору у процесах місцевого розвитку: Монографія / Ін-т реформ; Є.О. Фишко, О.В. Бойко-Бойчук, В.М. Вакуленко, Н.А. Сич, А.Ф. Ткачук, І.Ф. Федів; За ред. Є.О. Фишка. – К.: Вирій, 2003. – 168 с.: іл.
12. Пастернак-Таранушенко Г. Економічна безпека держави. – К.: Інститут державного управління і самоврядування при Кабінеті Міністрів України, 1994. – 140 с.

13. Пирожков С. Трудовой потенциал в демографическом измерении. – К.: Наукова думка, 1992. – 176 с.
14. Пискунов В.П., Стешенко В.С. Отношения воспроизводства населения как предмет демографического изучения. – К.: Изд. ИЭ АН УССР, 1984. – 47 с.
15. Піскунов В. Про необхідність розвитку елементів плюралізму у методології демореальності // Етнонаціональний розвиток в Україні та стан української етнічності в діаспорі: сутність, реалії, конфліктності, проблеми та прогнози на порозі ХХІ століття. Матеріали п'ятої міжнародної науково-практичної конференції. – Ч. II. – Київ-Чернівці: Вид-во КВП, 1997. – с. 240-245.
16. Практичні аспекти інвестиційної політики на місцевому рівні. Вдович П., Григоренко Ю. та ін. – К.: Інститут реформ, 2003. - 48 с.
17. Прибиткова І.М. Основи демографії. – К.: АртЕк, 1995. – 256 с.
18. Стешенко В., Піскунов В. До питання про концепцію національної демополітики в Україні // Демографічні дослідження. Вип. 18. – К.: ІЕ НАНУ, 1996. – с. 31-42.
19. Стешенко В.С. Изучение воспроизводства населения (теоретические проблемы). – К.: Наукова думка, 1981. – 326 с.